

## РЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯНИНА THE EXERCISE OF THE INDIVIDUAL'S RIGHTS AND FREEDOMS

Шморгун Я.О., аспірантка кафедри теорії права та міжнародних відносин  
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

У статті проаналізовано реалізацію особистих прав і свобод громадянина. Узагальнено, що принципи права – це основоположні концепції, правові начала, які виражають сутність права і впливають з ідей справедливості та свободи. Виділено ідейну складову частину сутності принципів права. Поглиблено поняття «принципи права» – це сформульовані на основі наукового і практичного досвіду фундаментальні правові, філософські концепції. Визначено принципи права як вихідні, базові концепції права. Констатовано, що принципи права слугують тією основою, на якій формується уся державна правова система. Доведено, що закріплення принципів права у національних конституціях забезпечує їхню стабільність, високий рівень стійкості до різних збурень і трансформацій. Класифіковано систему конституційних принципів: по-перше, як основи конституційного ладу, тобто сукупність фундаментальних принципів публічної влади та суспільства, закріплених у конституції країни; по-друге, базові конституційні права і свободи та принципи конституційного становища людини та громадянина; по-третє, конституційні принципи правосуддя з дотриманням верховенства права та дотримання прав і свобод людини та громадянина. Доведено, що концепція прав громадян на участь в управлінні справами держави дійсно має ознаки, характерні для принципів права з огляду на їхній регулятивний вплив на стан правовідносин, їхню стабільність і нормативність, рівень проникнення у право, норми якого конкретизують низку прав громадян, пов'язаних з участю їх в управлінні справами держави. Проаналізовано деякі з категорій прав громадян у контексті теорії держави та права. Узагальнено, що принцип забезпечення права громадянина на участь в управлінні справами держави має відповідати системі «держава – державні органи – посадові особи», які створюють умови для безперешкодної реалізації громадянами закріплених у законі можливостей впливати на загальнодержавні процеси.

**Ключові слова:** права, свободи, зобов'язання, громадянин, держава, особисті права та свободи, принципи права, концептуальні положення теорії держави та права.

The article analyzes the implementation of personal rights and freedoms of citizens. The definition of the principles of law as fundamental concepts, legal principles that express the essence of law and follow from the ideas of justice and freedom is in-depth. It is generalized that the principles of law are fundamental concepts, legal principles that express the essence of law and follow from the ideas of justice and freedom. The ideological component of the essence of the principles of law is highlighted. The concept of "principles of law" is deepened, namely, the principles of law are fundamental legal and philosophical concepts formulated on the basis of scientific and practical experience. The principles of law as initial, basic, concepts of law are defined. It is stated that the principles of law serve as the basis on which the entire state legal system is formed. It is proved that enshrining the principles of law in national constitutions ensures their stability, a high level of resistance to various disturbances and transformations. The system of constitutional principles is classified: first, as the basis of the constitutional order, ie a set of fundamental principles of public power and society, enshrined in the constitution of the country; secondly, the basic constitutional rights and freedoms and principles of the constitutional position of man and citizen; thirdly, the constitutional principles of justice with respect for the rule of law and respect for human and civil rights and freedoms. It is proved that the concept of citizens' rights to participate in the management of state affairs really has features characteristic of the principles of law given their regulatory impact on the state of legal relations, their stability and normativeness, the level of penetration into law, the rules of which specify a number of citizens their participation in the management of state affairs. Some of the categories of citizens' rights in the context of the theory of state and law are analyzed. It is generalized that the principle of ensuring the right of a citizen to participate in the management of state affairs must comply with the system "state – state bodies – officials", which create conditions for unimpeded realization by citizens of opportunities provided by law to influence national processes.

**Key words:** constitutional law, rights, freedoms, obligations, citizen, state, personal rights and freedoms, principles of law.

**Постановка проблеми.** Аналіз конституційних прав і свобод, у т. ч. особистих прав і свобод, дозволяє зарахувати їх також до розряду принципів, на основі яких вибудовуються відносини між громадянином і державою в різних сферах. Наприклад, таку властивість можна виявити і під час дослідження сутнісного змісту права на свободу і недоторканність особистості, низки інших конституційних прав, які визначають принципові аспекти побудови відносин між громадянином і демократичною державою. Ці конституційні положення, конкретизуючись у відповідних галузевих законах, що вибудовують систему їх реалізації та гарантій, створюють правовий механізм реалізації таких конституційних прав.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблему реалізації особистих прав і свобод громадянина у контексті концепцій конституційного права останнім часом досліджували такі вітчизняні правники-науковці, як Ю.Г. Барабаш [3; 4], В.Ф. Годованець [1], А.С. Головін [1; 2], В.І. Колісник [4], М.П. Орзіх [6], М. Савчин [7], А. Селіванов [3; 8; 9] та ін.

**Не вирішені раніше частини загальної проблеми.** Згадану вище проблематику реалізації особистих прав і свобод громадянина у контексті концепцій конституційного права у певних аспектах можна пояснити природою конституційних положень, високим рівнем їхньої нормативності, що забезпечує пряму дію конституційних норм у будь-якій сфері громадськості, надаючи їм роль особливих регуляторів у житті держави та суспільства.

Безумовно, багато конституційних положень становлять принципи, які є основою для формування різних галузевих настанов принципового характеру.

**Формулювання цілей статті.** Мета статті – дослідити на теоретичному рівні конституційні права й обов'язки у процесі реалізації особистісних прав і свобод громадянина.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Принципи права – це основоположні концепції, правові начала, які виражають сутність права та впливають з ідей справедливості та свободи. Ідейну складову частину сутності принципів права виділено у [5], де зазначено, що принципи права – це сформульовані на основі наукового і практичного досвіду фундаментальні ідеї. Аналогічна оцінка принципам дана й у [6; 7] як вихідним, базовим, ідеям права. Таким чином, можемо констатувати, що принципи права є тією основою, на якій ґрунтується вся державна правова система. Закріплення принципів права у конституціях забезпечує їхню стабільність, високий рівень стійкості до перетворень [5].

У [1; 3] підкреслюється, що конституційне право регулюють суспільні відносини, які визначають основи взаємовідносин між державою та людиною, тобто базові принципи, які характеризують статус людини у державі та її правовий зв'язок із цією державою.

Слід наголосити, що серед учених немає єдності думки про систему принципів конституційного права, оскільки основи суспільного устрою, принципи публічної влади, принципи державного устрою, конституційного устрою, принципи громадянства, принципи взаємин дер-

жави та її суб'єктів та ін. досліджуються представниками різних правових наук.

Так, проаналізувавши низку джерел [3; 6; 7], можна скласти таку систему конституційних принципів:

1) основи конституційного ладу, тобто сукупність фундаментальних принципів публічної влади та суспільства, закріплених у конституції країни;

2) базові конституційні права і свободи та принципи конституційного становища людини та громадянина;

3) конституційні принципи правосуддя з дотриманням верховенства права та дотриманням прав і свобод людини та громадянина.

На нашу думку, така градація дещо умовна. Визначаючи право на участь в управлінні державними справами конституційним принципом, на якому ґрунтуються відносини між державою та громадянином, цей принцип реалізується через систему суб'єктивних політичних прав, за допомогою яких здійснюється вплив на діяльність і організацію державних органів.

Однак, на нашу думку, саме по собі право на участь в управлінні справами держави називати конституційним принципом не зовсім коректно. Правовий принцип є ідеєю максимальної спільності щодо належного і доцільного в конституційному праві, що виражений у міжсуб'єктних відносинах «держави – громадянин», і тому право на участь може бути тільки компонентом конституційного принципу, який повинен мати більш складну структуру і включати разом із правом на участь ще й кореспондуючі обов'язки держави, її органів, щоб забезпечити можливість реального впливу громадян на управління державними справами.

Постає слушне запитання: у чому полягає така кореспонденція суб'єктивних прав і обов'язків? Суб'єктивне право, яке входить до складу правовідносин, існує рівно настільки, наскільки кореспондуються суб'єктивні обов'язки. Так, обов'язок виступає як необхідний конструкт суб'єктивного права. Реальність суб'єктивного права виражається у тому, що йому відповідає обов'язок, який покладено на інших [2]. Суб'єктивне право завжди передбачає не лише гарантію з боку держави, а й відповідний обов'язок інших осіб. Таким чином, у формулу досліджуваного нами конституційного принципу повинна влітатися і ця складова частина.

Варто наголосити, що наведені вище аргументи вказують, що ідея права громадян на участь в управлінні справами держави дійсно має ознаки, характерні для принципів права з огляду на їхній регулятивний вплив на стан правовідносин у цій сфері, їхню стабільність і нормативність, рівень проникнення в конституційне право та інших прав, норми яких конкретизують низку прав громадян, пов'язаних з участю в управлінні справами держави. Це дає змогу охарактеризувати такі принципи через категорії найменування, формули, змісту, способу прояву.

Розглянемо деякі зі згаданих категорій. Отже, найменування – принцип забезпечення права громадянина на

участь в управлінні справами держави; формула – держава, її органи та посадові особи, що створюють умови для безперешкодної реалізації політично активними громадянами закріплених у законі можливостей впливати на політичні та загальнодержавні процеси; зміст – принцип, до складу якого входять такі компоненти, багатоскладне, комплексне право громадян на участь в управлінні справами держави; обов'язок держави та її органів і посадових осіб забезпечити реалізацію даного права у встановлених законом формах.

Зупинимося на способі прояву. Спосіб прояву – це принцип, як ідея максимальної спільності може бути транспортована до конституційного права такими способами: по-перше, через зазначення у законі назви принципу; по-друге, за допомогою розкриття в конституції змісту принципу; по-третє, через наголошення в законі на безлічі конституційних та інших галузевих норм та інститутів.

Аналіз конституційних настанов, а також нормативних положень інших галузей права дозволяє зробити висновок, що другий шлях – розкриття в конституції змісту принципу – лише частково вирішений за сучасних умов і відображений у регулюючому впливі на громадські ставлення до таких положень.

Таким чином, беручи до уваги мету нашого дослідження реалізації особистих прав і свобод громадянина у контексті концепцій конституційного права, можемо зробити такі висновки.

1. Необхідно говорити про наявність конституційного принципу залучення права громадян на участь в управлінні справами держави, у структурі якого слід виділити базові складники: власне право громадян на участь в управлінні справами державою; обов'язок держави та її органів і посадових осіб забезпечити реалізацію цього права у встановлених законом формах.

2. Аналізоване право постає у таких трактуваннях: вузьке, закріплене у конституції держави; широке як комплексне право, додаток всіх прав, за допомогою яких громадяни мають змогу чинити вплив на політичні процеси в державі та суспільстві в різних сферах життєдіяльності. Це право має системотвірний вплив на всю сукупність прав, закріплених у конституції держави.

Якщо ж аналізувати вказане право в широкому трактуванні, то нам вбачається правова конструкція, яка об'єднує складну структуру компонентів, що в сукупності утворюють багатоскладне право на участь. Отже, досліджуване конституційне право є комплексним правом, різні грані прояву якого деталізуються, розкриваються під час реалізації інших прав і свобод людини та громадянина, з якими органічно пов'язане.

**Висновки.** Отже, реалізація окремих компонентів такого багатоскладного права забезпечує можливість впливу громадян на прийняття важливих державних рішень, на виконання значимих державних функцій, що і створює особливу правову атмосферу, в якій втілюється ідея участі активних громадян в управлінні справами своєї держави.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Годованець В.Ф., Головін А.С. Конституційне право України : навчальний посібник. Київ : Персонал, 2011. 384 с.
2. Головін А.С. Захист прав і свобод людини і громадянина єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні : монографія. Київ : Логос, 2012. 384 с.
3. Конституційна юрисдикція / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого»; за ред. Ю.Г. Барабаш, А.О. Селіванов. Харків : Право, 2012. 168 с.
4. Конституційне право України / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого; за ред. В.П. Колісник, Ю.Г. Барабаш. Харків : Право, 2010. 416 с.
5. Правовая система Украины: история, состояние и перспективы : в 5 т. Харків: Право. 2011. Т. 2. Конституционные основы правовой системы Украины и проблемы ее совершенствования. 632 с.
6. Проблеми сучасної конституціоналістики / за ред. М.П. Орзіха. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 272 с.
7. Савчин М. Забезпечення верховенства конституції у діяльності конституційної юстиції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 3. С. 61–72.
8. Селіванов А. Конституційне правосуддя і конституційна юрисдикція в Україні (доктринальне визначення). *Право України*. 2010. № 6. С. 34–44.
9. Селіванов А.О. Конституційні проблеми в сучасній теорії права. Доктрина стабільності та охорони Конституції України в контексті її модернізації та ефективного конституційного правосуддя = Constitutional problems of modern theory of law : монографія. Київ : Логос, 2012. 152 с.